

könyvgyűjteményekkel történni szokott. Ezért fordultam Önhöz azzal a baráti kéréssel, hogy vegye meg nekem ezt a könyvet a bevétől, bármibe kerül is. Bocsássa meg hát ezt a tévedésemet; én mit sem tudtam azokról a körülményekről, amiket Ön jórészt csak ebben a ma érkezett levelében mondott el nekem, de nem is tudhattam róla, mert immár három éve vagyok Párizsban, és nagyon keveset hallok mindarról, ami a német tudós világban történik, német újságokat pedig nem is látok.

Könyörögve kérem azért, hagyja a dolgot úgy, ahogy most van és ahogy jól is van! Én hallani sem akarok többé erről a Liviusról. Amint mondam: jó helyen van, jó kezekben van.

Ami mármost Johannesünk leveleit és az enyémekeket illeti, amiket neki írtam, itt hivatkoznom kell legutóbbi levelém értelmére és betűjére, hozzátéve, hogy azt az elhatározásomat jól megfontoltam, hogy Önt meghagyom a levelek birtokában és csak azt kívánom, hogy az enyémekeket okvetlenül semmisítse meg. Gabriellám véleménye is az, hogy ezek a levelek Önnek, Johannes testvéröccsének a kezében lesznek a legjobb és legbiztosabb helyen. Halandó emberek vagyunk, meghozza idegenek ebben az országban; ami halálunk után megmarad, idegen s lsten tudja, miféle kézbe kerül. — A bölcs kevésből is ért.

En ismerem Önt, kedves Barátom, jobban, mint gondolná. Nyolc éven keresztül — és kicsoda nyolc év volt ez, ebben a mostani korban! — semmi olyat nem írt Ön Bécsbe, amit Johannes meg ne mutatott volna nekem. Gondolatait, aggodalmait, reményeit és egyáltalán mindazt, amit gondolt, érzett és leírt Ön, én jól ismerem. Emellett gyakran beszélünk is Önről, alapelveiről, véleményéről, életkörülményeiről stb. Végül pedig, mindezek után még abban a szerencsében is részem volt, hogy Önt személyesen megismerhettem. Ha nem is folytattunk hosszú beszélgetéseket, s ezért Ön talán csak homályosan (quasi per nebulam) emlékszik ezekre az időkre, az azonban bizonyos, hogy én a magam részéről olyan elevenen látom magam előtt Önt és kedves feleségét, mintha csak néhány hete lett volna. De ettől függetlenül is nagyon örülnék neki, ha az Ön arcképét megkaphatnám; ha más nem is, legalább egy sziluett-képet. En viszont szeretnék valami biztos módot találni arra, hogy elküldjem Önnek annak az arcképnek a nyomtatott másolatát, amit tavolletemben Gabriellám Bécsben, Füger rajza után Johnnal metszetett rézbe. Arcképem talán felelevenítendő azoknak az időknél az emléket, amelyekről az imént beszéltem, felfrissítené emlékezőképességét, leveleim holt betűit pedig elevenebbé, érthetőbbé tenné, s így elejét venné minden további félreértésnek.

Hogy Ön milyen baráti viszonyban volt Herderrel már ifjúkorától fogva, azt még Johannesünk elbeszéléséből tudom. Nagyon jólesik hallanom, hogy e nemes és jó lélek már 1797-ben megkapta az én üdvözlő versemet. Nagyon szépen köszönöm Önnek! Ot és a jó Schillert nagyon-nagyon szerettem volna személyesen is ismerni!

Az elveszett csomag válogatott magyar költeményeim tartalmazta, valamint a „Kampf”-ot, melynek 3-ik része, amit 1801-ben írtam (az évszám a szedő hanyagsága folytán kimaradt a nyomtatásból), ott sokkal bővebb volt és olyan, hogy nem szívesen tudnám idegen kezekben.

Mellékelve küldöm Johannesünk ajánlását, amit a Wakefield-féle Horatiuszba írt. Johannes, mint Ön is tudja, sohasem fukarkodott a dicsérrettel. Ne botránkozzék hát meg rajta, hogy így egyszersmind a saját magam dicséretét is le kellett írnom.

Kíváncsian várom a „Vue générale”-t. Legyen szíves, írja meg egyúttal a kiadói feltételeket is, hogy pontosan az Ön kívánsága szerint járassak el.

A hamburgi betiltás oka — ha egyáltalán igaz — bizonyára a különleges helyi viszonyokban, vagy valami alantas közeg otromba túlbuzgóságában keresendő. Az ilyenféle emberek még a legszükségesebb és legcélravezetőbb rendszabályokat is az elnyomás gyűlölt eszközévé változtatják. Egészen bizonyos, hogy a nagy császár ezt nem akarja és már többször is hangosan és nyomatékosan szót emelt ellene. Idővel, ha ez a mostani világpolitikai helyzet már a múlté lesz, akkor magától vissza kell térnie mindennek a rendes kerékvágásba. Nagy és döntő pillanat az, amelyben éppen most élünk, s a következményei beláthatatlanok.

Minden jót kívánok Önnek, és higgye el, hogy az a szándék, de még csak gondolat is, hogy fájdalmat okozzak egy ilyen jó és nemes lelkű embernek, mint Ön, nem áll távolabb senkitől e széles világban, mint az Ön barátjától és szolgáljától.

Köszöntés és üdvözlés Gabriellámtól.

Poszler György

A FIATAL IRODALOMTÖRTÉNÉSZEK IRODALOMTUDOMÁNYI TÁRSASÁGÁNAK MŰKÖDÉSE (1933—1936)

A *Budapesti Hírlap* 1933. május 7-i számában *Új tudományos társaság* címmel a következő közlemény látott napvilágot:

„Irodalomtudományi Társaság néven új tudományos egyesület alakult. A társaság célja a magyar és egyetemes irodalomtudomány fiatalabb művelőinek összegyűjtése. Elnök lett Szerb Antal dr., alelnök Kerecsényi Dezső dr., titkár Halász Gábor dr., pénztáros Pfisterer Miklós dr.,¹ és ellenőr Bisztray Gyula dr.”

Az új társulat megalakulását a *Budapesti Hírlap* tudósítására való hivatkozással az *Irodalomtörténet* 1933. 5—6-os száma is bejelenti a *Hírlapok Szemléje* című rovatában.

Szerb Antal hagyatékában megtalálható a társaság 1933. május 5-én a Budapesti VIII. ker. Gróf Széchenyi István Felsőkereskedelmi Fiúiskola fizikai előadótermében² megtartott alakuló ülésének jegyzőkönyve.³ A dr. Szerb Antal, dr. Halász Gábor, dr. Bartha Dénes és Kozcsa Sándor által hitelesített jegyzőkönyv szerint az alakuló ülésen részt vettek: Hajdú A. Helga, Barta János, Németh Antal, Németh László, Kerecsényi Dezső, Bisztray Gyula,

¹ Szentkuthy Miklós.

² Szerb Antal ebben az időben a Vas utcai kereskedelmi iskola tanára, ezért tartja a társaság össze-jöveleit ebben az iskolában.

³ A pohárköszöntő szövege Szerb Antalné tulajdonában van. A többi dokumentum rendelkezésünkre való bocsátásáért Dr. Buchmüller Dezsőnének tartozunk köszönettel.

Halász Gábor, Kecskeméti György, Kozocsa Sándor, Bartha Dénes, Honti János, Tolnai Gábor, Pfisterer Miklós, Waldapfel Imre, Fábíán István, Szabolcsi Bence, Ignóus Pál, Mátrai László, Szerb Antal, Waldapfel József. Az ülésen az előkészítő bizottság nevében Szerb Antal vázolta a társaság célját, és ismertette a társaság alapszabályainak tervezetét. Miután kisebb módosításokkal elfogadták a tervezetet, a tisztikar megválasztására került sor. A megjelentek elnökké dr. Szerb Antalt, alelnökké dr. Kerecsényi Dezsőt, titkárrá dr. Halász Gábort, pénztárossá dr. Pfisterer Miklóst, ellenőrré dr. Bisztray Gyulát választották. A tíz tagú választmányban dr. Barta János, dr. Baránszky Jób László, dr. Fábíán István, dr. Hevesi András, dr. Juhász Géza, dr. Komlós Aladár, dr. Németh László, dr. Rédey Tivadar, dr. Waldapfel József és dr. Vajthó László foglaltak helyet. A választmány póttagjává dr. Faludi Jánost, dr. Féja Gézát és dr. Kardos Lászlót, a számvizsgáló bizottság tagjaivá pedig dr. Bartha Dénest, dr. Honti Jánost és dr. Mátrai Lászlót választották meg. A jegyzőkönyv mellett megtalálható a társaság vezetőségének kérvénye, amelyben a belügyminisztertől az alapszabályok kormányhatósági láttamozását és jóváhagyását kéri.

A háború után felnövekedett fiatal tudósgeneráció legjobbait magába foglaló társaság 1933 őszén gazdag programú vitatületek és változatos témájú felolvasások formájában meg is kezdi tényleges működését, a hivatalos formák végleges rendezése azonban még elég soká várat magára. Nyilván ez az oka annak, hogy a *Válasz* 1934. májusi első számába írott ismertetésében az akkor már majdnem egy éve fungáló társaságot Szerb Antal még csak „baráti körnek” nevezi, és arról beszél, hogy a társaság még csak az „alakulás stádiumában” van.⁴ A *Magyar Hírlap* munkatársának adott nyilatkozatában 1934 nyarán pedig így jellemzi az irodalomtudósok újabb nemzedékének tömörülését: „Ha a jelek nem csalnak, ebből a magból rövid időn belül kialakulhat az Irodalomtudományi Társaság, amely új szempontokkal és új megállapításokkal gazdagítja majd a magyar tudományos irodalmat.”⁵

Több mint két évi bürokratikus huzavona után azonban 1935. VII. 1-én a belügyminiszter jóváhagyja a társaság 1935. május 3-ról keltezett, módosított alapszabályait, és ezzel az ekkor már valójában két éve működő társaság hivatalosan is megalakítottnak tekinthető.

A társaság taglétszámának jelentős fejlődéséről tesz tanúbizonyságot a társaságnak a Vas utcai kereskedelmiben 1936. január 27-én délután 1/2 7-kor kezdődő választmányi ülésének jegyzőkönyve. A vezetőség és a választmány — amely az alakuló ülésen megválasztott tisztikarral és választmánnyal teljesen azonos összetételű — huszonegy új jelentkezőt vesz fel a társaság tagjainak sorába. Az új tagok névsora a jegyzőkönyv szerint a következők: dr. Asztalos Miklós múzeumi tisztviselő, dr. Bikácsy László tanár, dr. Buday György egyetemi adjunktus, dr. Baróty Dezső egyetemi adjunktus, dr. Buchmüller Dezső ügyvéd, dr. Dénes Tibor tanár, Féja Géza tanár,⁶ hírlapíró, Fejtő Ferenc hírlapíró, Gál István szerkesztő, dr. Goldberger György középiskolai tanár,⁷ dr. Gogolák Lajos hírlapíró, múzeumi tisztviselő, Horváth József tanár, dr. Jékely Zoltán múzeumi tisztviselő, dr. Krámer Imre tanár,⁸ Makkai László tanár, dr. Ortutay Gyula múzeumi tisztviselő, dr. Prohászka Lajos egyetemi tanár, dr. Radnóti Miklós író, Schöpflin Gyula kiadóhivatali tisztviselő,⁹ dr. Vajdas Béla múzeumi tisztviselő és dr. Váczy Péter orsz. levéltári tisztviselő. A taglétszám további alakulására vonatkozóan nincsenek későbbi adataink, valószínűnek tekinthető, hogy — mivel a társaság működéséről is csak 1936-ig maradtak fenn adalékok — további tagfelvételekre nem került sor.

*

A részben pályája kezdetén álló, részben már beérkezett és a kutatási terület, tudományos és irodalmi iskola és világnézet szempontjából annyira különböző fiatal tudósegyéniségeket egybefogó új társaság célját az alakuló ülésen, az előkészítő bizottság nevében Szerb Antal így fogalmazta meg: „... a magyar és egyetemes irodalomtudomány ápolása, az irodalomtörténetírók és kritikusok, valamint a fővárosi és vidéki irodalomtörténészek együttműködésének elősegítése által. Céljának elérésére a társaság nyilvános üléseket fog tartani, melyek programját előadások és viták alkotják, továbbá vándorgyűléseket fog tartani a vidék nevezetesebb művelődési központjaiban, és lehetőség szerint kiadványokkal fogja működését szélesebb körben ismertté tenni.”

A társaság egy évi működése után, az első előadásorozat tanulságainak a felhasználásával így foglalta össze Szerb Antal a *Válaszban* a csoportosuló fiatal tudósgenerációnak a konzervatív hagyománytól elkülönülő nemzedéki törekvéseit:

⁴ *Válasz*, 1934. I. sz. 72—73.

⁵ MH, 1934. július 6. 7. l.

⁶ Féja Géza tagságára vonatkozóan ellentmondások az adatok, ugyanis neve már az alakuló ülés jegyzőkönyvében a választmány póttagjainak sorában szerepel.

⁷ Pécsi György.

⁸ Keszi Imre.

⁹ Nagypál István.

„Azok, akik a háború nagy cezúrája után kezdtek fogalkozni az irodalom elméletével' mestereiktől azt tanulták, és ellen-mestereiktől főképp az választja el őket, ami általában elv választja az újabb nemzedéket a régibbtől. Bizonyos lelki tempóváltozás, amit nehéz megfogalmazni, de nem is szükséges, mert mindenki érzi. Nekik jobb dolguk volt. Jobban ráérték, és kozmoszukban biztosabban ki volt jelölve mindennek a helye. Mi nem tudjuk a dolgokat olyan külön—elszigetelve látni. Az irodalom a számunkra életjelenség, és a vizsgálatába bele akarjuk vinni azt az intenzitást, ami a valóságos élet minden jelenségét megilleti. Egyrészt szélesebb összefüggéseket keresünk, másrészt szenvedélyesebb lelkesedést, amikor a részletekbe merülünk, lelkesedést, ami magára az irodalmi igazságra irányul.”

A *Válasz* közleménye a továbbiakban a társaság keretében folyó tudományos munka módszertani problémáit, a magyar irodalmi hagyományokat az európai kultúra egészének perspektívájából vizsgáló kutatási koncepcióját és az új társulatba tömörült tudósok stílus-esszéjeit vázolja:

„A tempóváltozás számos új módszertani eszme átvételében nyilvánult meg a legerősebben. Szellemtörténet, „hungarisztika”, szociológiai szemlélet, lélektani elmélyülés stb., mind egy-egy oldalai az érzésnek, hogy az irodalmat nagyobb összefüggésben, az értelmes élet részeként kell szemlélni. A tárgyban: megerősödött az érdeklődés azok iránt a korok iránt, melyek a magyar nyelvi alkotás szempontjából talán kevésbé voltak kiemelkedők, de amikor a magyarság, mint Európa szerves része, a nagy összefüggésben szerepelt: a magyar humanizmus, XVIII. század stb. formailag egybeköti a nemzedéket az a felismerés, hogy a tudomány, az irodalomszemlélet nemcsak a filológiai értekezés komoly köntösében jelenhet meg: a monográfiától az esszay át a napilapi könyvkritikáig terjedő vonalon — ha értő ember művéről van szó — csak kvantitatív különbségek vannak, a lényeg ugyanaz . . . A körnek a tagjai részben filológus-tanárok, részben pedig elméleti irodalommal is foglalkozó írók és újságírók. Ezzel is hangsúlyozni kívánjuk, hogy a szaktudományt közelebb akarjuk hozni az eleven irodalmi élethez, és viszont az irodalmi gyakorlatban nem irtóznak az elmélet fegyelmétől, amint mondtuk, csak kvantitatív különbségeket ismerünk el.”¹⁰

A *Magyar Hírlap*nak adott nyilatkozatában is a fentiekhez hasonlóan határozza meg Szerb Antal az Irodalomtudományi Társaság céljait.

Az egyesület működésének legfontosabb fennmaradt dokumentuma Szerb Antal pohárköszöntőjének a szövege, amely a társaság egyik összejövételén hangzott el 1934. tavaszán. A pohárköszöntő megfogalmazza az irodalomtudósok szervezetbe tömörülésének legfőbb értelmét:

„Az irodalomtudomány tulajdonképpen nem tartozik azok közé a tudományok közé, amelyek kollektíve művelhetők. A kollektivitás szerepe itt nem több (tegyük hozzá: nem is kevesebb), mint az a bizonyos synphilein, amelyről Sophokles beszél: az együttszeretett tárgy iránt való lelkesedés kollektív szuggesztíója egyrészt, másrészt a barátság buzdító hatása a munkára, lévén a barátság érzése, legkedvesebb őseinknek, a humanistáknak szép napjai óta az irodalomtudós legfontosabb emocionális jellegzetessége. De azért igazi megvalósulásunk a magányos stúdium és a magányos eredmény. Csakhogy éppen a synphilein jogánál fogva társaságunk, ez a széles, de összetartó baráti kör, részt kér magának tagjai magányos stúdiumaiból és azok eredményeiből is. Közös büszkeségünk elsősorban az, amit baráti körünk tagjai, az együttszeretés láncával hozzánk kapcsolott barátaink, mint egyéni munkások létrehoztak.”

A fiatal tudósgeneráció szervezett zászlóbontására felfigyeltek a hivatalos irodalomtudomány fórumain, az Akadémián és az Irodalomtörténeti Társaságban is. Pintér Jenő a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1934. évi rendes közgyűlésén, április 7-én elmondott elnöki megnyitó beszédében a következő biztatásba burkolt figyelmeztetést és oktatást adressálta az újonnan megalakult Irodalomtudományi Társaságnak: „Az ifjabb irodalomtörténetírók egyik csoportja nemrégiben külön egyesületbe tömörült. Azt hiszem, nem kell aggodalmaskodnunk e miatt az elkülönülés miatt; hadd érvényesüljön minden lobogó tettvágy, ne heverjenek továbbra is a kéziratok az asztalíókban. Akár pozitívista a tudományos szerző, akár szellem-történész, a két jelszó ne tépdesse, hanem támogassa egymást. Ha a történeti érzék nem fog hiányozni ifjabb társainkból, ha az esztétikai mérlegelés alapos kutató kedvvel párosul, az irodalomtudomány bizonyára nagy hasznát fogja látni tevékenységüknek.”¹¹

Pintér szavaiban érezhető a harmincas évek elejére teljesen retrográddá merevedett és tudományos színvonalában erősen süllyedő Irodalomtörténeti Társaság vezetőinek ellenszerve az új csoportosulás modernebb szemléletű, friss és nívós tudományosságával szemben. A Pintér beszédéből kicsendülő lappangó aggodalomra és bizalmatlanságra egy hónappal később Szerb Antal pohárköszöntője válaszol: „Nem kerestük a nyilvánosságot, magunknak

¹⁰ Válasz, 1934. 1. sz. 72—73.

¹¹ It, 1934. 1—2. sz. 52—53.

és magunkért dolgoztunk, sem a fellépésünk, sem a programunk nem olyan természetű, hogy szélesebb körök figyelmét ránk irányítsa, és bizonyos ezoterikus hajlandóságnak sem vagyunk híjával, úgyhogy nem is reflektálunk külső elismerésre. Annyit így is elértünk, hogy sikerült felkelteni az idősebbek bizalmatlanságát és ellenszenvét, mely a legbiztosabb kritériuma egy fiatal mozgalom létjogosultságának. De az is kétségtelen, hogy szereztünk értékes szimpátiákat is.”

*

Az 1934 májusában elhangzott, az előbbieken már idézett pohárköszöntőben Szerb Antal jellemezte az egyesület megalakulásának körülményeit és a társaság egy évi munkáját. Összefoglalása alapján nemcsak az elhangzott előadások tematikája, hanem az előadók tudományos szemlélete és módszertani eszménye is kitapintható:

„Körülbelül egy éve, hogy először jöttünk össze avval a szándékkal, hogy a fiatalabb irodalomtörténészeket és kritikusokat egy baráti tábortba tömörítsük. Akik akkor egybegyűltek, a tervet kedvel fogadták, és véghezvitelét szükségesnek és örvendetesnek tartották. Most, egy év múlva örömmel állapíthatjuk meg, hogy a kezdeti érdeklődés nem csökkent, végigkísérte egy évi működésünket, és nincs okunk kételkedni benne, hogy a jövőben is kísérni fogja.

Az első munkaesztendőnek ilymód a végére érve, legyen szabad az igen tisztelt tagtársak előtt végigtekintenem lefolytatott programunkon. Tervünk legfontosabb mozzanata az volt, hogy minden hónapban egyszer összegyűljünk, meghallgassuk egyik tagtársunk felolvasását és előadását, és annak anyagát vita és megbeszélés formájában közelebb hozzuk magunkhoz. Az előadások tárgykörét jónak látszott olyképpen megválasztani, hogy azok részben mindnyájunkat érdeklő általános irodalomtudományi problémákat érintenek, részint pedig informatív jellegűek legyenek, az irodalomtudománynak és a rokontudományoknak határterületeivel foglalkozzanak, vagy kevésbé ismert irodalmi jelenségekre hívják fel a figyelmet. Kívánatosnak látszott továbbá, hogy az itt szűk baráti körben elhangzó felolvasások nyomtatásban a közönség számára is megközelíthetőek legyenek. Ez utóbbi cél elérésére természetesen a leghatásosabb az lett volna, ha folyóirat áll a rendelkezésünkre. Minthogy azonban ez a folyóirat, társaságunk szerzeseti szegénységére való tekintettel, még csak embrionális állapotban sincs meg, egyelőre arra igyekeztünk, hogy az előadások a már meglévő folyóiratokban lássanak napvilágot. Rendkívül örvendetes jelenség, és bizonyos fókig az elhangzott előadások nivójára is jellemző, hogy az előadások nagy része csakugyan meg is jelent.

Másorunkat szeptember havában Halász Gábor felolvasása nyitotta meg: az irodalomtudomány némely módszertani kérdéséről és az irodalmi portré fontosságáról. Ez a felolvasás a *Nyugatban* jelent meg. Októberben Mátrai László tartott előadást *Mit tanulhat az irodalomtudomány az újabb német filozófiától* címmel. Dolgozatát a *Minerva* folyóirat közölte. November havában Barta János és Komlós Aladár előadásai alapján vitailést rendeztünk a középiskolai irodalomoktatás problémáiról. Decemberben Bartha Dénes és Honti János olvastak fel a népköltészetről. Bartha Dénes tanulmánya megjelent azóta a *Budapesti Szemlében*. Januárban Kardos Tibor és Waldapfel Imre a magyar humanizmusról értekeztek. Kardos Tibor felolvasása anthológiájának bevezetéseként fog megjelenni, Waldapfel Imréé pedig a *Válasz* folyóiratban. Február havában Belohorszky Ferenc ismertette Bessenyeiről szóló, készülő nagy monográfiáját. Márciusban Németh László tartott előadást Bethlen Miklósról, valamint a magyar irodalomtörténetírás újabb jelenségeiről. Mindkét essay-je a *Tanúban* jelent meg. Áprilisban Grandpierre Emil az olasz regényirodalom legújabb irányait ismertette meg velünk, májusban pedig Dénes Tibor olvasott fel *Katholikum és irodalom* címmel. Ez volt társaságunk, hogy úgy mondjuk, kollektív története az elmúlt esztendőben.”

Bár az elhangzott felolvasások szigorúan az irodalomtudomány elvi és módszertani problémáival foglalkoznak, egyes előadásokban — főképpen a társadalmi problémák iránt legfogékonyabb Németh László írásaiban — érződik valami lappangó politikai feszültség és szociális nyugtalanság. A magyar irodalomtörténetírás feladatairól és Farkas Gyula irodalomtörténetéről tartott előadásából az ellenforradalmi kurzus által elvetett tudósnemzedék panasza csendül ki, és az igazi magyar hagyományok feltárásának sürgetésében ott vibrál a germán szellemi invázió győzelmétől való félelem.¹² Egyébként a felolvasások zöme a pozitívista módszer bírálatán keresztül az irodalomtörténetírás új metodikájának kiépítését és a káros nemzeti illúzióktól mentes, európai horizontú, józan tudományosság megvalósítását célozza. A pozitívista etnográfiai kutatás kritikája és a népköltészet tanulmányozásában meggyökeresedett tudománytalan illúziók eloszlátása jellemzi Bartha Dénesnek a népköltés kutatásának feladatairól tartott előadását.¹³ Bartha tagadja a népköltészetben tükröződő, körülményektől

¹² NÉMETH LÁSZLÓ: Két irodalomtörténet. Tanú, 1934. 107—116.

¹³ BARTHA DÉNES: A népköltés kutatásának új feladatai. BpSz, 1934. 326—353.

és kortól független és változatlan néplelek létét és a népköltészet és ősköltészet egyszerű azonosítását, és az egyén és a kollektívum alkotói szerepének szempontjából a népdal fogalmának új meghatározását adja. Népköltészetünket az európai népköltészet és műköltészet távlatába állítva vizsgálja, és — elismerve a „Gesunkenes Kulturgut” elméletét — népdalaink motívumkincsében az európai kultúra egy-egy korszakának lecsapódásait keresi. Waldappel Imre tanulmánya a humanitás-gondolat fejlődésrajzát adja az ókortól a magyar humanizmusig, és kifejti, hogy a humanizmus gondolata az ókorban az európai kultúra védelmét jelentette a növekvő barbár áradattal szemben. Nem kétséges, hogy a humanizmus-kutatás — amely az európai kultúra „genetikus őnszemlélete” — fontosságának hangsúlyozása mögött meghúzódik az új barbárság elleni szellemi fegyverkezés gondolata.¹⁴

Vitathatatlan, hogy az előadók nagy része a szellemtörténetnek, az európai irodalomtörténetírásnak ekkor szinte egyeduralgó módszernek a hatása alatt áll — még az irodalomtörténezs szakudósának nem tekinthető Németh László is Diltheyről ir ebben az időben mélyen elismerő elemzést —, mégis éppen Halász Gábor, Mátrai László és Németh László elméleti és módszertani felolvasásai bizonyítják, hogy hibásan általánosít Pinter Jenő, amikor már idézett beszédében az új társulat megalakulását sommásan a szellemtörténeti iskola szülőbontásának tekinti. Halász tanulmánya szakítani kíván a XIX. század historizmusának két gyermekével, a pozitívizmussal és a szellemtörténettel egyaránt, és a Sainte-Beuve példájához visszanyúló, ahisztorikus szemléletű, műszétikát és művészlélektant egyesítő portréfestésben látja az igazabb tudományosság jövőendő kibontakozását. A szellemtörténet történeti szempontokon alapuló koreszme-kutatásával szemben a kritikai attitűd túlsúlyát követeli, amely elsősorban az egyén művészi önkifejezésének útjait boncolja a műelemzésben.¹⁵ Mátrai előadása az irodalomtudomány filozófiai megalapozottságának fontosságát hangsúlyozza, és bár a szellem realitását elismeri, és önfejlődésének útjait kutatja, mégis bírálja a szellemtörténeti irányzatot, amely — a szellemet a szerves és szervetlen természet világától elszakítja — autonóm részekre osztja a világot, és így a legnagyobb távlatok zárva maradnak előtte.¹⁶ Németh László írása a történeti, pszichológiai és kritikai érzéket tekinti az irodalomtörténezs legfőbb erényeinek, és egy magasabb metodika igényének álláspontjáról gyakorol megsemmisítő bírálatot Farkas Gyula irodalomtörténetének megalapozatlan szellemtörténeti konstrukciói és lapos közhelyei felett.¹⁷ Ha ezekhez még hozzászámítjuk, hogy éppen ebben az évben lát napvilágot Szerb Antal *Magyar Irodalomtörténete*, amely a szellemtörténeti szempontokat az irodalomszociológia felé tángítja, akkor világossá válik, hogy az Irodalomtudományi Társaság ülésein folyó elméleti alapvetés éppen a szellemtörténet szemléletén és módszertanán való túllépés felé irányul.

Konkrét irodalomtörténeti kutatások eredményeit csupán Németh László Bethlen Miklósról szóló esszéje¹⁸ és Belohorszky Ferenc Bessenyei-tanulmánya tárja a társaság tagsága elé. Németh László Bethlen emberi és írói portréját vázolja fel, de előadásának valódi célja az elfeledett nemzeti hagyományok feltárása. Belohorszky Bessenyei-előadása nem jelent meg nyomtatásban, tartalmáról és céljairól csupán az előadással egyidőben a *Debreceni Szemlében* napvilágot látott tanulmányából alkothatunk hozzávetőleges képet.¹⁹

A vitautlések anyagának bemutatása után a társaság tagjainak a megalakulás óta folytatott irodalmi és tudományos tevékenységét ismertette Szerb Antal:

„Tagtársaink az elmúlt esztendő folyamán a következő művekkel szolgálták az irodalmat: *Barta János* az *Athenaeumban* Martin Heidegger filozófiáját ismertette. *Bartha Dénes* írt Liszt Ferenc dalairól a *Napkeletben*, a népköltés kutatásának új feladatairól a *Budapesti Szemlében*, két zenetörténeti tanulmányt a *Zene* c. folyóiratban és bírálatokat a *Deutsche Literaturzeitungban*. *Baránszky Jób László* előadást tartott az Esztétikai társaságban a stíluselmélet új útjairól, előadása megjelent az *Esztétikai Füzetek* közt. Megemlékezést írt az *Athenaeumba* Négyesy Lászlóról, és ugyanitt ismertette Rudolf Odebrecht esztétikáját. Karakterológiai tanulmányt írt a jellem alakulásáról az iskolaorvosi folyóiratban. *Belohorszky Ferenc* a Philológiai Társaságban és nálunk felolvasást tartott Bessenyeiről, egy Bessenyei-tanulmánya a *Debreceni Szemlében*, egy pedig a Nyiregyházi gimnázium értesítőjében jelent meg. *Bisztray Gyula* több tanulmányt, cikket és verset írt a *Magyar Szemlébe*, a *Nouvelle Revue de Hongrie*-ba, az *Irodalomtörténeti Közleményekbe* és az *Erdélyi Helikonba*.

Dénes Tibor a Pszichológiai Társaságban és a szabadegyetemen olvasott fel később megjelent tanulmányokat a következő címmel: *A szép-fogalom és a lélektan. A szép tudományának alapvonalai. A műalkotás tragikuma*. Regénye most jelenik meg folytatásokban. Azonkívül számos cikket, ismertetést és bírálatot írt. *Fábián István* cikkei a *Napkeletben*: *A középkor*

¹⁴ WALDAPPEL IMRE: Az európai öntudat filológiája. Válasz, 1934. 253—57.

¹⁵ HALÁSZ GÁBOR: Irodalomtörténet- és kritika. Nyugat, 1933. 11. 422—26.

¹⁶ MÁTRAI LÁSZLÓ: Az irodalomtudomány és a mai német filozófia. Minerva, 1933. 279—288.

¹⁷ NÉMETH LÁSZLÓ: Két irodalomtörténet. Tanú, 1934. 107—116.

¹⁸ NÉMETH LÁSZLÓ: Bethlen Miklós. Tanú, 1934. 31—40.

¹⁹ BELOHORSZKY FERENC: Bessenyei történetelméletéhez és lelki fejlődéséhez. DebrSz. 1934. 26—27.

felfedezése: *Konzervatív fiatalság*. A *Korunk Szavában*: *Kétféle konzervativizmus. Középkori filozófia*. *Féja Géza* nagyarányú kritikai és publicisztikai tevékenységet fejt ki a *Szabadságban*, újabban a *Magyarországban* és a *Magyar Írás* felvidéki folyóiratban, melynek egyik vezetője. *Grandpierre Emil* könyvet írt az ismeretelméleti humorról és felolvasást tartott a Pszichológiai Társaságban és minálunk. Sajtó alatt van egy regénye.

Halász Gábor művei megalakulásunk óta: *A három Babits-arc*, (*Erdélyi Helikon*), *Irodalomtörténet és kritika*, (*Nyugat*), Gelléri Andor Endréről ugyanott, Kosztolányi Dezsőről, *Nouvelle Revue de Hongrie*, Szabó Lőrincről, (*Válasz*), és főképp *A fiatal Széchenyi*, a (*Nyugatban* folytatásokban.) Rádióelőadást is tartott régi magyar költőnőről. *Hamvas Béla* igen kiterjedt irodalmi működésében legfőképpen angol és amerikai írókat fedezett fel a magyar közönség számára a *Napkeletben*, a *Proletárs Szemlében* megjelent cikkeivel. *Hevesi András* a *Budapesti Hírlapban* és a *Nyugatban* számos tanulmányt és cikket írt. *Honti János* a minálunk tartott előadásokon kívül előadott a Néprajzi Társaságban a néphagyományok megmentéséről, megjelenik a *Debreceni Szemlében*. *Celtic Studies European Folk-Tale*, továbbá *Hungarian Popular Balladry* című tanulmányai angol szaklapokban jelennek meg *Ignotus Pál* az *Esti Kurírban* és a *Tollban* megjelenő cikkeiben foglalkozik aktuális irodalmi kérdésekkel, számos előadást és vitaestet rendezett a Cobden-szövetségben és vidéki városokban. *Joó Tibor* rendkívül kiterjedt irodalmi működéséből irodalomtudományi szempontból kiemelkednek a következő tanulmányai: *A Harmincévesek generációs problémája*, *Proletárs Szemle*, *Elefántcsonttorony és világnézet*, (*Nyugat*.) *Újabb felfogás a barokkról*, (*Magyar Szemle*). Írt tizenegy kisebb-nagyobb tanulmányt és tizenkét ismertetést. *Juhász Géza* szerkesztette az *Új Írók* sorozatot, a legújabb irodalmi irányoknak ezt az egyik legfontosabb megjelenési fórumát, előadásokat tartott a Debreceni Nyári Egyetemen, a Debreceni Ady Társaságban és most legújabban a margit-szigeti íróhéten; több cikket és ismertetést írt. *Kardos Tibor* tanulmányai: *A kancellária mint szellemi gyűjtőpont (Stílus tanulmányok Mátyás király kancelláriájáról, Magyar reneszánsz írók.)* Azonkívül ismertetéseket írt. *Kecskeméti György* a *Pester Lloyd* munkatársa. *Kerecsényi Dezső* tanulmányai: *Herczeg Ferenc negyven év kritikájában*, (*Magyar Szemle*) és *Humanizmusunk helyzetképe a mohácsi vész előtt*, (*Irodalomtörténet*). *Kerényi Károly*, *Komlós Aladár*, *Kozocsa Sándor* fontos bibliográfiai munkája az *Irodalomtörténeti Füzetekben* jelent meg. Felolvasást tartott az Esztétikai Társaságban: *Esztétikai szempontok a mai magyar irodalmi kritikában*, megjelent az *Esztétikai Füzetek* közt. Két rádióelőadást tartott, továbbá előadásokat a Népművelési Bizottság telepén és számos bírálatot írt a *Napkeletben*, *Századokban* és a *Katholikus Szemlében*. *Mátrai László* előadást tartott nálunk, és tanulmányokat írt, melyek a következő címeken jelentek meg az *Athenaeumban*: *Pauler történelemszemlélete*, *A zseni és a kultúra*, *A filozófia romantikus hagyománya*. *Németh Antal* részt vesz a *Napkelet* folyóirat szerkesztésében, előadásokat tartott a szabadegyetemen, az esztétikai Társaságban és máshol. *Németh László* hatalmas kritikai és esztétikai működését az általa szerkesztett és írt *Tanú* című folyóirat tartalmazza.

Pfisterer Szentkuthy Miklósnak nemrég jelent meg hatalmas és általános feltűnést keltő regénye, a *Prae. Rónai Pál* a *Nouvelle Revue de Hongrie*-ben fordítja franciára a magyar irodalom több nevezetes termékét. *Rédey Tivadar* tanulmányai és essay-i: *Van-e jobboldali és baloldali irodalom*, (*Nyugat*.) *Az újjáéledt Téli rege*, (*Napkelet*.) *Egy Régi küszöb körül* (*Kiss József*ről). *Az ember tragédiája ünnepi előadásai*, (*Napkelet*.) *Irodalom és politika*, (vitaelőadás a Cobden szövetségben), *Móra Ferenc*, (*Proletárs Szemle*.) *A színikritika esztétikai követelményei*, (előadás az Esztétikai Társaságban), megjelent az *Esztétikai Füzetekben*. *Megemlékezés Takács Sándorról*, (székfoglaló előadás a Kisfaludy Társaságban), megjelent a *Budapesti Szemlében*. *A színházi kritikus lelkiismerete*, (székfoglaló a Kisfaludy Társaságban), megjelent a *Budapesti Szemlében*. *A színpad mai irányai*, (előadás a margitszigeti (íróhéten. *A színházi közönségről*, előadás a Kisfaludy Társaság nyíregyházi vándorgyűlésén). Azonkívül számos cikk, színi- és könyvkritika és költemény. *Sárközi György* munkásságát az elmúlt évben Thomas Mann hata lmas regénytrilógiája első két kötetének a lefordítása vette igénybe. *Szabó Lőrincnek* verseiből válogatott kötet jelent meg az *Új írók* sorozatban. *Szabó László* szépirodalmi és közgazdasági működésén kívül három tessay- és három méltatást írt. *Szegő Endre* Kosztolányi-tanulmánya az *Erdélyi Helikonban* jelent meg. *Tolnai Gábor* legfontosabb írása könyve Erdély magyar irodalmi életéről. Tanulmányt írt azonkívül *Áprily Lajosról* a *Napkeletbe*, cikkeket a Világirodalmi Lexikonba és számos könyvkritikát és vitacikkeket.

Szerb Antal előadásokat tartott a szabadegyetemen és a Debreceni Nyári Egyetemen, két novellája jelent meg és *Magyar Irodalomtörténete*. *Vajthó László* tovább szerkesztette az *Irodalmi ritkaságok* című sorozatot. *Waldapfel Imre* a latin versművészet utolsó korszakáról írt tanulmányt az *Egyetemes Philológiai Közlönybe* és több kisebb cikket ugyanoda. Nálunk felolvasott tanulmánya a *Válaszban* fog megjelenni. *Waldapfel József* tanulmányt írt az *Irodalomtörténeti Közleményekbe* *Katona első történeti drámái* címmel és azonkívül több kisebb cikket ugyanoda.

Sajnos, ez a lista nem teljes, mert némelyik igen tisztelt tagtársunktól nem sikerült a jegyzéket megszerezni. De ebből a seregszemléből is kiténik, milyen gazdag és sokirányú tevékenységet fejtenek ki társaink, és ha ismerjük is a műveket, tudjuk, hogy nemcsak sokat, de jót és igazat írtak. Azt hiszem, bizonyos egészséges öndicsérettel, de nem az igazság rovására megállapíthatjuk, hogy az elmúlt év irodalomtudományi termelésének jónéhány legértékesebb munkája a mi körünkől került ki, és így minden jogunk megvan a symphilein baráti együtt-örvendezésre, ami kis társaságunknak talán a legfontosabb programpontja.”

Nyilvánvaló, hogy a Szerb Antal pohárköszöntőjében felsorolt művek zöme nem az Irodalomtudományi Társaság működésének inspirálására születik. Elsősorban azért érdekes ez az áttekintés, mert megmutatja, hogy azok a tudósok és kritikusok, akik e korszak szellemi termésének a javát létrehozzák, valamilyen formában, lazább vagy szorosabb szálakkal kapcsolódnak az új tudományos csoportosuláshoz. A műveket tudományos igény, világnézeti szempont, téma és módszer szempontjából a legnagyobb változatosság jellemzi. Találunk közöttük olyan, a költészet örök emberi tartalmát kereső, az ember és a kozmosz szembenállásának titkait kutató és a szociális igazságok feltárását háttérbe szorító esszét, mint Joó Tibor írásai, amelyek az új nemzedék művészi és tudományos hivatását a jobb- és bal felé egyaránt gondosan elhatárolt humanitásemény ébrentartásában keresik.²⁰ Ugyanakkor ezekben az években, 1933-ban és 34-ben látnak napvilágot Németh László *Tanújában* azok a társadalmi problémák elevenébe nyúló és szociális feszültséggel telített tanulmányok, amelyekből kikerekednek *A minőség forradalma* kötetei, a címadó cikken kívül a *Debreceni káté*, a *Nemzeti radikalizmus*, a *Marxizmus és szocializmus*, az *Egy különítményes vallomása* és a *Lesz-e reform*. Születnek finom, filológiai részletmunkák, mint Waldapfel Imre tanulmánya, amely Rájnys József *Pásztori dalának* egyes formai motívumait a barokk és reneszánsz latinságon át egész a görög líráig vezeti vissza,²¹ de ott találjuk a társaság tagjainak irodalmi termésében Németh Lászlónak a filológiai apparátust mellőző, szintézis alkotására törekvő esszéit Aranyról, Adyról, a *Nyugat* elődeiről, Szophoklészről, és Arisztophanészről²² és Halász Gábornak az általa kifejlesztett új módszertani elvekre épülő nagyszerű irodalmi portréit Babitsról és a fiatal Széchenyiről.²³ A filozófiai és esztétikai tárgyú írások közül egyesek, így Barta János Heidegger-tanulmánya²⁴ és Baránszky Jób László Odebrecht esztétikájáról írt ismertetése²⁵ csupán a vizsgált életmű bemutatására és kommentálására szorítkoznak, ugyanakkor Mátrai László tanulmánya, *A zseni és a kultúra*²⁶ az alkotás és az alkotó viszonyának taglalását a kultúra mibenlétének, jelenének és jövőjének elemzésévé szélesíti ki. A társaság egyes tagjainak tanulmányai csupán egy későbbi nagyobb mű előkészületeinek tekinthetők. Waldapfel József tanulmánya Katona történelmi drámáiról későbbi Katona-monográfiájának csirája,²⁷ és Féja Géza Szerb Antal irodalomtörténetével vitázó, a régi magyar irodalomról írott cikkében is felbukkanak már irodalomtörténeti első kötetének, *A régi magyarságnak* a legfőbb gondolatai.²⁸ E sokszínű és változatos hangú tudományos termésben csupán a magas színvonalra és a tudományos igazság feltárására való törekvés és a feltétlen írói és tudósi becsületesség szándéka egységes.

Szerb Antal pohárköszöntője ezután a társaság munkáját súlyosan érintő problémákról, a publikációs lehetőségekről és a más tudományos társaságokkal való kapcsolatokról szólott:

„A jövőre vonatkozólag igen fontosnak ígérkező külső mozzanat a *Válasz* című folyóirat keletkezése. Ezt a folyóiratot nagybőrra tagtársaink szerkesztik, és a velünk való összetartozandóságuk hangsúlyozására már az első számban közöltek egy ismertetést társaságunk működéséről, és a jövőben társaságunk programjában szereplő felolvasásokat és tanulmányokat fognak közölni. Ezzel bizonyos fokig a folyóiratunk problémája legalábbis ideiglenes megoldást nyerne. A *Válasszal* kapcsolatban merült fel a Hungarológiai Társaság terve. Ha ez a társaság csakugyan létrejön, és ha a tagtársaink is jónak fogják látni, meg fogjuk találni a velük való együttműködés módját, és ezzel társaságunk funkcionális fontosságát lényegesen meg fogjuk növelni.”

A Hungarológiai Társaság megalakítására vonatkozó tervét Németh László ismertette a *Válaszban*. A társaság célját a nemzeti önismeret útjainak egyengetésében látta: „Nem is-

²⁰ JOÓ TIBOR: Elefántcsonttorony és világnézet. *Nyug.*, 1933. II. 174—76. A harmincévesek generációs problémája. *ProtSz.*, 1933. 211—17.

²¹ WALDAPFEL IMRE: A latin versművészet utolsó korszakából. *EPHk*, 1933. 105—111.

²² NÉMETH LÁSZLÓ: *Tanú*, 1933—1934.

²³ HALÁSZ GÁBOR: A három Babits-arc. *ErdHel.*, 1933. 491—96. A fiatal Széchenyi. *Folytatások*. *Nyug.*, 1934.

²⁴ BARTA JÁNOS: Martin Heidegger. *Ath.*, 1933. 137—152.

²⁵ BARÁNSZKY JÓB LÁSZLÓ: Teremtő egyéniség, első forma. (Rudolf Odebrecht esztétikája) *Ath.*, 1934. 64—75.

²⁶ MÁTRAI LÁSZLÓ: A zseni és a kultúra. *Ath.*, 1934. 52—59.

²⁷ WALDAPFEL JÓZSEF: Katona első történelmi drámái. *HK*, 1933. 75—92. 243—263., 1934. 32—50.

²⁸ FÉJA GÉZA: A magyar irodalom bölcsőjénél. *Válasz*, 1934. 360—67.

merjük a helyet, amelyen élünk, nem ismerjük a népet, amelyhez tartozunk, nem ismerjük a viszonyokat, amelyek fojtogatnak, nem ismerjük Európának azt a zónáját, amelybe beékelődünk, s nincs magyar szemszögünk, Európához sem, amelyről fecsegünk. Ha van műveltségünk, más történelmi-földrajzi helyen és helyhez készült műveltség az, mellyel itthon csak pávaskodni lehet." Ezért van szükség egy új tudományra, amely „a magyarságra vonatkozó történelmi, földrajzi, néprajzi, nyelvészeti, szociológiai ismereteinket fűzné össze, hogy a nemzet tájékozódó ösztöne egy neki készült, az ő szolgálatában álló tanból meríthesse érveit és anyagát.”²⁹

A nemzeti önismeret fejlesztésének ez a koncepciója kap visszhangot Szerb Antal pohárköszöntőjének utolsó gondolataiban, amelyek az irodalom és az irodalomtudomány társadalmi jelentőségét és nemzetpedagógiai hivatottságát hangsúlyozzák:

„Valahogy abban mindnyájan egyek vagyunk, hiszen ez a generáció egyik legfontosabb lényegjegye, hogy az irodalomban, bár tiszteljük és élvezzük a művészi szépségre és igazságra irányuló öncélú értékakarást, mégis valamiképpen többet keresünk, mint csak irodalmat. Minden komolyabb irodalmi alkotástól elvárjuk, hogy a művészi érték mellett bizonyos társadalmi és nemzetpedagógiai céloknak is a szolgálatában álljon. Ennek megfelelően az irodalomszemléletünk és irodalomtudományos működésünk sem merülhet ki pusztán az esztétikai és filológiai igazságkeresésben, hanem itt is, többé-kevésbé, társadalmi és nemzetpedagógiai eszmények vezérelnek bennünket.

Ebben egyébként a magyar irodalom és irodalomszemlélet legkonstansabb hagyományait követjük, csak bizonyos változásokkal. A múlt században az irodalom és irodalomtörténet nemzetpedagógiai célja az volt, hogy emelje a magyarság nemzeti önérzetét, önbizalmát, és ily mód aktív hazaszeretetre neveljen. Napjainkban a cél sok tekintetben éppen az ellenkező: a múlt század szép illúziói veszedelmes dzsungellé nőttek, és a szellem pionírjainak a feladata az, hogy utat és rendet teremtsenek a túlságos vegetációban, vagyis hogy a nemzeti önismeret-höz keressék az utat. Ez a cél: a magyarság állandó és mai koradta arculatának igazi megismerése az, amiben ma minden irodalomtudósnak találkoznia kell, és ami társaságunknak eddig ki nem mondott célja.

Megismerni a magyarság igazi eidosát, és a megismerés által, az igazság ereje által országunkat mai esett állapotából felemelni — vajon tettünk-e valamit, hogy ehhez a célhoz közelebb jussunk? Én azt hiszem, tettünk. Azt hiszem, hogy pusztán az a tény, hogy így összejövünk barátságban és elbeszélgetünk, máris közelebb visz minket a célhoz. Mert — legyen szabad egy kicsit dicsérni magunkat, különben ki dicsérjen minket — nem vagyunk mi akárhányan, akik itten összejövünk, hanem azok, akik a nemzeti önismeretnek talán legfontosabb része, az irodalmi önismeret megfordul. Mi vagyunk azok, akik a most serdülő nemzedékekbe hivatva vagyunk beoltani, hogy mit gondoljanak magyar magukról, amint az kifejezésre jut szóban és betűben, és a felelőségünk rettenetes. De mi vagyunk azok, akiket fiatal recepcióra és alkotásra egyaránt kész intelligencia választ ki, hogy merjük vállalni a feladatainkat. Igen tisztelt hölgyeim és uraim, ne haragudjanak, de én azt hiszem, hogy mi nagyon fontos emberek vagyunk. Hogy elérjük-e, megközelítjük-e valaha nagy céljainkat? csak azt idézhetem, amit mindnyájunk legfőbb közös őse, Toldy Ferenc jelszóul tűzött ki: Peragit tranquilla potestas, quae violenta nequit. Mi kezünkben van a tranquilla potestas, a csendes erő, és lehet, hogy hatásunk már egyre növekszik szerte az országban, anélkül, hogy tudnánk, bennünk és belőlünk már útnak indult valami a magyar csillagok felé.

Úritem poharam a barátság és barátságosság szellemére, hogy maradjon továbbra is közöttünk és segítsen bennünket utunkban.”

*

A magas célokat kitűző és sokat ígérő kezdetek után az Irodalomtudományi Társaság további működéséről nincsenek adataink. Valószínű, hogy az ennyire különböző szemléletű, érdeklődésű és kutatási területű tudósokat egyesítő társaság, amelynek közös elvi alapja csupán a hivatalos tudományossággal szemben elfoglalt ellenzéki álláspont volt — bár hivatalosan sohasem mondta ki feloszlását —, a politikai viszonyok súlyosabbra fordulásával világszerte differenciálódott, csoportokra szakadt, és megszűnt működni.

²⁹ NÉMETH LÁSZLÓ: Egy Hungarológiai Társaság terve. Válasz, 1934. 69—70.